

М. В. Скиба,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри економічної теорії, НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ СТРУКТУРНО-ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

M. Skyba,

PhD in Public Administration, Assistant Professor, Associate Professor

of Department of Economic Theory National Pedagogical University Dragomanov, Kyiv

THE INFLUENCE OF THE STATE ON IMPROVING THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT IN THE PROCESS OF INNOVATIVE-STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY: A THEORETICAL ASPECT

Забезпечення стійкого економічного розвитку суспільства, формування "нової", "постіндустріальної", "інформаційної", "інноваційної", "нооекономіки", "економіки знань" потребує удосконалення інституціонального середовища в якому особлива увага була б приділена людському капіталу. Удосконалення інституційного середовища потребує здійснення інституційних змін, а саме: зміни системи формальних правил і неформальних обмежень, а також механізмів, за допомогою яких вони вводяться в дію у певних часових і просторових межах. Формування та реалізація політики інституціональних змін має відбуватися на основі мінімізації втрат. Необхідним є вироблення таких засобів, що оптимізують витрати державного втручання та не перешкоджають можливим вигодам від такого втручання. Однією із важливих передумов формування людського капіталу є накопичення знань, пізнання сутності економічних процесів, виявлення закономірностей за допомогою розумових операцій і реалізації економічних знань, навичок, умінь і якостей особистості в життєдіяльності.

Ensuring sustainable development of society, the formation of "new", "post-industrial", "information", "innovative", "nooeconomy" "knowledge economy" requires improvement of the institutional environment in which special attention would be paid to human capital. Improving the institutional environment needs implementation institutional changes, namely changing the system of formal rules and informal constraints and the mechanisms by which they are enacted in specific temporal and spatial boundaries. Formulation and implementation policy of institutional changes should be based on minimizing losses. It is necessary to develop such tools that optimize the cost of state intervention and do not prevent the possible benefits from such intervention. One of the most important prerequisites of human capital is the accumulation of knowledge, knowledge of the essence of economic processes, identifying patterns using mental operations and realization of economic knowledge, skills, abilities and personality traits in life.

Ключові слова: "постіндустріальної", "інформаційної", "інноваційної", "нооекономіки", "економіки знань", інституціональні зміни, державне управління, економіка, структурно-інноваційні зміни.

Key words: "new economy", "post-industrial economy", "information economy", "innovative economy", "nooeconomy" "knowledge economy", institutional changes, governance, structural- innovative changes, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування наукомісткої інформаційно-мережевої економіки актуалізує тематику дослідження механізмів впливу держави на економічну систему. Прогресивний розвиток економіки та її галузей гальмується через недосконалість інституційного середовища, не сформованість механізмів державного управління. Інституційне середовище, яке охоплює усю сукупність базових економічних, правових, соціальних та ін. правил, норм, організацій, що через формальні та неформальні обмеження впливають на розвиток економічної системи суспільства шляхом врегулювання взаємовідносин суб'єктів економіки, в Україні є недосконалим. Забезпечення стійкого економічного розвитку суспільства, формування "нової", "постіндустріальної", "інформаційної", "інноваційної", "нооекономіки", "економіки знань" потребує удосконалення інституціонального середовища в якому особлива увага була б приділена людському капіталу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різноманітні аспекти державного регулювання економіки розглядалися у працях А. Сміта, Дж. Кейнса,

А. Пігу, інституціональні аспекти висвітлювались у працях Д. Норта, Е. Остром та багатьох інших. Беккер зосереджувався на проблемі формування людського капіталу. Багатогранність та багатоаспектність зазначеної тематики потребує приділення уваги проблематиці впливу держави на удосконалення інституційного середовища в процесі структурно-інноваційних змін в економіці: теоретичний аспект.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів впливу держави на удосконалення інституційного середовища в процесі структурно-інноваційних змін в економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Трансформація економічної системи, її рух до нового якісного стану потребує розвитку та забезпечення ефективного функціонування людських ресурсів, перетворення їх на дієвий фактор забезпечення сталого економічного розвитку. Однією із найважливіших передумов у забезпеченні розвитку людських ресурсів, пе-

ретворення їх на капітал є формування світогляду, у тому числі й економічного світогляду людини.

Світогляд — це система уявлень про світ і місце, яке посідає у ньому людина, про ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими уявленнями основні життєві позиції і установки людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Світогляд — спосіб духовно-практичного освоєння світу людиною в єдності його теоретичного і практичного ставлення до дійсності [1, с. 353].

Формування економічного світогляду, як системи найзагальніших економічних знань, економічних цінностей, практичних настанов, які регулюють поведінку людини, впливають на її сприйняття, розуміння, оцінку економічних процесів є однією із функцій економічної теорії, як науки, що формує підґрунтя для інших економічних наук. На думку Н.І. Гражевської, високу ефективність виробництва нині можуть забезпечити не просто старанні виконавці певних рішень чи операцій, а лише фахівці, які мають широкий економічний світогляд, здатні творчо використовувати набуті знання. Пізнання сутності економічних процесів, виявлення закономірностей за допомогою розумових операцій і реалізація економічних знань, навичок, умінь і якостей особистості в економічній діяльності й поведінці у цілісному економічному процесі потребує економічного мислення.

На думку українських вчених, до 90-х років ХХ ст. у нашій країні у формуванні економічного мислення виключне місце займала марксистська політична економія [2]. Тому предмет дослідження економіки як науки трактувався односторонньо, інші теорії не вивчалися або оголошувалися ненауковими, що, на думку вчених, було суттєвим недоліком у викладанні суспільних дисциплін і формуванні світогляду. Тож у сучасному світі світоглядна функція економічної теорії має бути спрямована на формування нового типу економічного мислення і, отже, сучасного світогляду людини.

Навряд чи назавжди можна відкинути твердження, що основний капітал постійно потребує оновлення, і не тільки через фізичне зношування (втрату продуктивних властивостей), яке виявляється у псуванні, виході з ладу, руйнації, а й через моральне зношування, внаслідок якого знецінюються функціонуючі засоби праці або припиняється їх використання (поява в результаті НТП продуктивніших засобів).

Варто згадати, що основоположник французької школи фізіократів Франсуа Кене (François Quesnay), розробляючи макроекономічну модель господарського кругообігу, зображену у вигляді економічної таблиці, не передбачив заміну основного капіталу. Тоді як А.Сміт, розмірковуючи про зростання національного багатства, наголошував на важливості нагромадження капіталу.

К. Маркс відрізняє просте відтворення (де весь отриманий дохід використовується на особисте споживання), від розширеного відтворення, яке передбачає формування фонду нагромадження, за рахунок якого відбувається виробниче (нове будівництво, реконструкція і модернізація, загалом покращення якості виробництва) нагромадження.

Дж. Кейнс, зіставляючи спонукальні сили мотивів споживання і заощадження, зазначає, що звичайно спонукання до задоволення невідкладних потреб людини та її родини за силою впливу на поведінку перевершує спонукання до нагромадження. Проте, із збільшенням рівня доходів, відсоток, що йде на заощадження призводить до сповільнення економічного зростання. Парадокс Дж. Кейнса полягає в тому, що якщо людина збільшує свої заощадження, то вона стає багатшою, а економіка при збільшенні заощаджень стає біднішою. Тому, на думку Дж. Кейнса держава має втручатись в економіку шляхом здійснення державних закупівель та застосування податкових механізмів. Згодом, недовіру до теорії Кейнса викликало зростання інфляції та зниження рівня продуктивності праці. Монетаристи вишукували причини інфляції, прихильники теорії раціональних очікувань наголошують, що ринкові суб'єкти поводять себе раціонально. В очікуванні зростання цін розширюється рин-

ковий попит, стимулюючи нове зростання цін. Теорія "економіки пропозиції" доводить, що державне втручання провокує зростання податків, які негативно впливають на стимули до праці. Тому центральна роль має належати ринковим механізмам стабілізації. Прихильники даної теорії виступають за підтримку великих скорочень податків, переходу від прогресивних до регресивних податків, розглядаючи це як умову стимулювання заощаджень та інвестицій.

Не менш цікавими видаються праці Г. Менша, який розвиваючи теорію Й. Шумпетера описує ситуацію "технологічного пату", а також Г. Хаберлера, який наголошував на необхідності дерегулювання промисловості та лібералізації міжнародної торгівлі. Формує базові економічні знання й теорія відносних переваг Д. Рікардо та модель Хекшера-Уоліна, що пояснює сировинну спеціалізацію країн, роблячи висновки про те, що експортуватись мають товари, які містять насичені ресурси, а імпортуватись ті, при виробництві яких використовуються рідкісні ресурси; П. Самуельсон робить висновки про наближення цін на ресурси до певного міжнародного рівня.

Варто додати, що провідною тенденцією кінця ХХ початку ХХІ ст. у світі стає формування "нової", "постіндустріальної", "інформаційної", "інноваційної", "нооекономіки", "економіки знань", економіки, в основі якої лежать нетрадиційні фактори виробництва (земля, праця, капітал), а новий фактор виробництва — людський інтелект, знання, інформація.

В економіці поступово відбуваються структурно-інноваційні зрушення, які є процесом удосконалення економіки, шляхом оновлення елементів системи та зв'язків між ними, що зумовлює появу нових властивостей та якості функціонування системи, переходу її на наступний етап розвитку. Макроекономічні пропорції, що формуються під впливом дії виключно ринкових механізмів, неспроможні забезпечити умови для розширеного відтворення виробництва. Змінити стихійний характер формування структурних пропорцій та досягти своєчасності та рівномірності здійснення структурних зрушень можливо за умови доповнення механізму саморегулювання економіки державним управлінням.

З точки зору інституціонального підходу, який синтезує соціальний, філософський, правовий, психологічний та інші підходи державу можна розглядати, як: інститут, систему інститутів влади і управління, арену, організацію та ін. Спільним є бачення вчених щодо ключових ознак держави, якими є: наявність правлячої еліти, політичної організації, структур центральної, місцевої влади та відповідних взаємовідносин між ними, реалізація монопольного права на прийняття законів, підтримка внутрішнього порядку, здійснення зовнішньої політичної функції, врегулювання соціально-економічних відносин тощо.

Наприклад, Т. Веблен, вважав, що держава є інститутом, Д. Норт наголошував, що держава є організацією. Дж. Коммонс вказував, що на вищій стадії розвитку капіталізму (адміністративний капіталізм) держава, створюючи урядові комісії, має виконувати роль арбітра, при укладанні договорів між колективними інститутами (водночас вчений не врахував можливу політичну вмотивованість цих комісій). Відсутнім серед інституціоналістів є узгоджене бачення щодо ролі держави. У. Мітчелл наголошував на важливості антициклічного регулювання, тобто держава має виявляти можливості запобігання надвиробництву та циклічних спадів шляхом формування спеціального органу, який би розробляв рекомендації щодо засобів пом'якшення циклічних коливань та досягнення стійкої економічної кон'юнктури на основі наукового прогнозування.

Теорія суспільного вибору, розглядаючи політичний ринок за аналогією з товарним, порівнює державу з ареною конкуренції людей (за вплив на прийняття рішень; за доступ до розподілу ресурсів; за місця на ієрархічній драбині), як особливий ринок, учасники якого мають надзвичайні права власності: виборці можуть обирати представників до вищих органів держави; депутати — приймати закони; чиновники — стежити за їх виконанням тощо.

Дж. Б'юкенен, прихильник вільного ринкового господарства, виступав за посилення державного втручання в економіку у разі, якщо воно не шкодить та відображає інтереси вільного підприємництва. На думку вчених, Дж. Б'юкенен бачить принципову різницю між двома стадіями політичного процесу: розробкою правил (конституційна) і грою за ними (постконституційна). Дослідник виділяє "державу-виробника" (поставляє суспільству неринкові соціальні блага) та "державу-захисника" (забезпечує гру за конституційними правилами). Ідеальний суспільний лад, на думку Дж. Б'юкенен, відповідає таким вимогам: однаковий підхід до усіх на конституційній стадії. При цьому правило одностайності служить захистом індивідуальних прав і має забезпечувати повну рівність; дії на постконституційній стадії політичного процесу ефективно обмежені правилами, що вироблені на конституційній стадії. Це стосується всіх, як пересічних громадян, так і обраних народом у всі органи влади; існує принципова різниця між діями, здійсненими у рамках конституційних правил, і змінами самих цих правил. Зміни можливі тільки на конституційній основі і у ідеалі побудовані на одностайності. На думку Дж. Б'юкенена, у тій мірі, у якій країна відповідає цим трьома вимогам, вона може вважатися конституційною демократією, чий інститут володіють властивими контракціонізму нормативними якостями [3].

Критикуючи теорію суспільного вибору, К. Ерроу доводив неможливість прийняття суспільством колективного рішення про власні пріоритети із врахуванням індивідуальних пріоритетів. У праці "Соціальний вибір та індивідуальні цінності" (1951 р.), проводилася аналогія між державою та окремою особою і заперечувалися основні висновки теорії суспільного вибору стосовно економічної ролі держави.

Лауреат Нобелівської премії Е. Остром, досліджуючи роль держави, довела, що місцеві громади можуть здійснювати більш ефективне управління ресурсами у порівнянні з державою або приватними власниками (на прикладі водних ресурсів). Вчена називає основні принципи, що сприяють успішній кооперації при управлінні спільними благами: безпосереднє спілкування між учасниками розподілу суспільних благ; репутація учасників управління спільними ресурсами повинна бути відома усім членам громади; довший часовий горизонт сприяє утвердженню ефективніших правил користування ресурсами, про що свідчать результати традиційних форм самоорганізації; правила чітко закріплюють права усіх членів громади на користування ресурсами; користувачі узгоджують механізм санкцій; встановлюється градація санкцій: м'які покарання — при виявленні першого порушення, жорсткіші — при повторному нехтуванні правил учасником громади; право споживачів громадських ресурсів на самоорганізацію визнається зовнішніми органами влади з державою чи приватними власниками управляти ресурсами [4].

У науковій літературі не припиняються дискусії про те, якою повинна бути межа державного втручання в економіку [5]. Переважає точка зору, відповідно до якої держава має реагувати в першу чергу на різні прояви соціального неблагополуччя (на цій позиції базується практика використання державної власності в усьому світі). Багато хто вважає, що держава має втручатись в економіку ліквідовуючи "провали ринку". Наприклад, Р. Коуз, критикуючи позиції А. Пігу щодо державного втручання, стверджує, що в умовах нульових трансакційних витрат, коли люди погоджуються чинно дотримуватись результатів добровільного обміну, державне втручання з метою коригування ринкового механізму не потрібне, оскільки ринок самостійно здатний впоратись із зовнішніми ефектами. Разом з тим Р. Коуз погоджується, що ринок потребує допомоги держави, але ця допомога повинна надаватися не шляхом встановлення державного контролю, а шляхом створення умов, і насамперед правових, що давали б можливість ринковому механізму самому вирішувати ті нестандартні ситуації, які породжує сучасна цивілізація [6].

Теорія суспільного вибору до "провалів держави" відносить: обмеженість інформації, недосконалість політичного

процесу та обмеженість контролю над бюрократією. Тобто ситуації, коли державне втручання створює додаткові витрати, які можуть перевищувати вигоди, що досягаються. У цих випадках загальним висновком є невтручання держави в економічні процеси. Разом з тим інституціоналістами було доведено, що окремі провали держави можуть бути виправлені та усунені. А. Ткач наголошує, що, з одного боку, держава є необхідною умовою стійкості економічного зростання, а з іншого — при певних обставинах може бути його перешкодою [7, с. 220]. Чим активніша держава, тим більше вірогідні її провали. Разом з тим при пасивному відношенні держави до провалів ринку та інших проблем втрати ефективності неминучі.

Лауреат нобелівської премії Д. Норт розглядаючи державу як організацію, що володіє порівняльними перевагами в здійсненні насильства, що розповсюджуються на географічний район, чий межі визначені її здатністю оподатковувати підданих, вказує, що держава продає послуги "оборона" і "правосуддя" в обмін на податки [8, с. 21]. За умов централізованого виробництва цих послуг виникає позитивний ефект від економії на масштабах. Якщо ж кожен буде захищати свої права власності в індивідуальному порядку, то сукупні витрати будуть набагато більшими. Щодо податків, то надмірно жорсткий податковий тягар зумовлює ухилення від сплати податків, втечу капіталу тощо. На думку Д. Норта, держава має формувати таку податкову систему, яка уможливила б вироблення такого набору послуг суспільству, який, з однієї сторони, був би корисний всім і кожному, а з іншої — мінімізував би витрати держави на специфікацію і захист прав власності.

Наприклад, міжнародні експерти у численних доповідях при формуванні різноманітних індексів (наприклад, GCI, GII, SII, RIS та багатьох ін.) неодноразово звертають увагу на необхідність усунення проблем та перешкод у формуванні інституціонального середовища інноваційної діяльності в Україні, а саме: корупція, не достатній ефективності системи державних закупівель новітніх технологій і продукції, нерозвиненості інноваційної інфраструктури, низькій якості дослідницької інфраструктури, недостатності фінансування, а також не сприятливому регуляторному середовищі, не високому рівні якісної роботи електронного уряду, не достатності використання інформаційно-комунікаційних технологій, недостатньому рівні формування сталих взаємозв'язків між елементами національної інноваційної системи, слабкій інтегрованості в міжнародну науково-технічну, інноваційну кооперацію та ін.

Тож необхідним, на думку економічних експертів, є удосконалення інституціонального середовища, тобто потребують зміни не тільки формальні правила (закони, норми, правила та ін.), а й не формальні обмеження (звичаї, традиції та правила поведінки). Варто згадати, що Д. Норт, досліджуючи інституціональні зміни, робив акцент на складності даного процесу, що носить інкрементний, а не дискретний характер (радикальні зміни у формальних правилах, що відбуваються в результаті завоювань або революцій) [9, с.116].

Інкрементні зміни означають, що учасники акта обміну переглядають свої контрактні відносини з тим, щоб одержати потенційний виграв від торгівлі. Але навіть такі дискретні зміни, як революції, на думку Д. Норта, ніколи не є абсолютно дискретними, через вкорінення неформальних обмежень в суспільстві [8, с. 21]. Нові інститути, на думку вченого, з'являються тоді коли суспільство вбачає потребу в отриманні прибутку, який не може бути отриманий в умовах вже існуючої інституціональної системи. Якщо виробничі фактори надають можливість збільшення доходів, а інституціональні цьому протидіють, тоді великі шанси виникнення нових інститутів.

На думку вчених, роль та завдання держави в процесі інституціональних змін мають змінюватись у залежності від становища суспільної системи та визначатись рівнем відповідальності держави за такий процес. Коли становище є стабільним, поведінка економічних агентів передбачувана, а економічна система повертається в стан рівноваги під впли-

вом механізмів зворотних зв'язків, то держава виконує переважно функцію контролю. На етапі сталого розвитку держава "добудовує" відсутні інституційні зв'язки і запускає механізми має налаштування інститутів у потрібному їй напрямі. Коли ж система знаходиться у нерівноважному стані, то держава відновлює відсутні або зруйновані канали зворотного зв'язку через створення нових інститутів. Процес вироблення рішень щодо інституційних перетворень, зокрема, законодавчих, має бути доступний кожній із зацікавлених сторін (держава, бізнес, громадські організації та ін.) і здійснюватись на умовах взаємної співпраці. Як зазначає В.П. Решетіло, така взаємодія не є даниною моді та грою в демократію, а є найважливішою умовою нелінійного управління складними відкритими системами. По відношенню до інституційних реформ це дає можливість перейти від моделі "політичної модернізації" інституційного середовища, що передбачає активну пропозицію інститутів з боку держави, до моделі "ринкової модернізації", що орієнтується на попит на інститути з боку самих учасників ринку. Кардинальні інституціональні зміни повинні здійснюватися державою у взаємодії з іншими суб'єктами на умовах партнерства, внутрішньої конвергенції, взаємного пристосування держави та інших суб'єктів ринкової макроекономіки [10, с. 136].

На думку В.П. Андрущенка, в умовах інноваційної трансформації освіти важливим є посилення позитивної мотивації в навчальному процесі, оскільки саме вона спонукає до розвитку самостійного мислення і самоосвіти, що, у свою чергу, впливає і на загальне бачення життєвих перспектив і риси життєвої стратегії [11, с. 5—12]. Можна погодитись з вченими, що людина може бути підпорядкована законам ринку і поводитись як homo economicus, а може стати творцем нових суспільних взаємин, а отже, рухатися до асоційованих форм поєднання працівника із засобами виробництва, за яких переборюватиметься їхнє відчуження, натомість звільнення робочої сили матиме наслідком лише необхідність перенавчання, а не збільшення безробіття [12].

Варто зазначити, що світова економічна система кінця ХХ ст. — початку ХХІ століть характеризується новою парадигмою економічного розвитку на основі значного зменшення ролі матеріально-ресурсних компонентів суспільного виробництва і підвищення його інтелектуального складника [13, с. 354]. Сталий економічний розвиток на основі інноваційної моделі розвитку потребує підготовки та задіяння людського капіталу, перетворення його на вагомий фактор суспільного виробництва. У постіндустріальній економіці вміння і здібності людини, увесь її інтелектуальний, психофізичний і соціокультурний потенціал, і навіть духовний стан, перетворюється на головний виробничий ресурс [14]. Питома вага людського капіталу становить до 80% у національному багатстві розвинених країн, приріст якого визначається умовами, створеними для розкриття людського потенціалу [13, с. 354]. Розкриття людського капіталу є неможливим без освіти. Саме освіта, в Інчхонській декларації "Освіта — 2030" визнається необхідною умовою розкриття людського капіталу та стійкого розвитку [15].

На нашу думку, одним з напрямків залучення до навчання може бути популяризація концепції освіти упродовж життя, що є однією з провідних тенденцій сучасної освіти у світі. Варто зазначити, що концепція освіти упродовж життя розроблялась ще у другій третині ХХ ст. Більш високо освічені люди, відстоюючи свої права, формують попит на демократію [16]. У 1972 році у Токіо у межах третьої Міжнародної конференції з освіти дорослих було визначено право людини і народів на освіту, їх право безперервно отримувати знання. На початку ХХІ ст. Лісабонський саміт Ради Європи прийняв "Меморандум освіти упродовж життя" (березень 2000 р.), який визначив безперервну освіту основною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості, що базується на принципах: нові базові знання і навички для всіх; збільшення інвестицій в людські ресурси; інноваційні методики викладання й навчання; нова система оцінки отриманої освіти; розвиток настав-

ництва й консультування; наближення освіти до місця проживання. На жаль, в Україні концепція освіти упродовж життя не набула широкого розповсюдження. Тож, навчання протягом життя має приділятися більше уваги, адже знання дуже швидко застарівають і потребують безперервного оновлення.

Щоб зміст освіти не втрачав своєї актуальності, не застарів і працював на випередження необхідною є розробка програм, модулів, які можна було б швидко змінювати, адаптуючи їх до потреб та вимог суспільства. Можна погодитись з професором О. Кендюховим, що саме освіта спроможна вивести Україну на якісно новий рівень розвитку як в економічному, так і в культурному відношенні [17]. Доцільним є під час навчального процесу приділяти увагу таким важливим питанням як глобальна громадянськість, боротьба з екстремізмом, розповсюдження цінностей свободи, толерантності, недискримінації.

Варто додати, що активне використання інформаційно-комунікаційних технологій загалом у навчальному процесі дозволить створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію, сприятиме економії часу і зусиль, що позначиться на раціоналізації навчальної діяльності. Підвищенню ефективності навчальної роботи сприятиме розробка з використанням ІКТ дидактичного забезпечення навчального процесу. Важливим ресурсом у сучасному ВНЗ є високошвидкісний Інтернет, використання якого дозволить не лише отримати доступ до джерел додаткових матеріалів для викладачів та студентів, а й використовувати on-line підключення апаратури до мережі під час аудиторних занять. На сучасному етапі трансформуються завдання викладача, який має спрямувати студента на вміння орієнтуватись у глобальній мережі, де існує великий обсяг інформації та ефективно використовувати необхідний масив інформації під час виконання творчих завдань, написання рефератів, розробки проектів та ін. [18].

Отже, забезпечення стійкого економічного розвитку суспільства, формування "нової", "постіндустріальної", "інформаційної", "інноваційної", "нооекономіки", "економіки знань" потребує удосконалення інституціонального середовища в якому особлива увага була б приділена людському капіталу. Удосконалення інституційного середовища потребує здійснення інституційних змін, а саме: зміни системи формальних правил і неформальних обмежень, а також механізмів, за допомогою яких вони вводяться в дію у певних часових і просторових межах [19].

Необхідною умовою ефективного довгострокової політики держави є максимальна відповідність її цілей та завдань наявним інструментам та ресурсам, вжиття превентивних заходів щодо виникнення можливостей опортуністичної поведінки. Формування та реалізація політики держави має відбуватись на основі мінімізації втрат. Необхідним є вироблення таких засобів, що оптимізують витрати державного втручання та не перешкоджають можливим вигодам від такого втручання.

Важливим є зменшення рівня корупції шляхом розробки антикорупційної стратегії та впровадження ефективних механізмів протидії корупції, зокрема, використання новітніх технологій для забезпечення державою доступу до інформації у формі "відкритих даних", проведення заходів із формування світогляду щодо несприйняття корупції та ін.

Удосконалити державне управління як передумову структурно-інноваційних змін в економіці України можливо спрямовуючи дії за наступними основними напрямками: визначення пріоритетів інноваційного розвитку; удосконалення механізмів та інструментів бюджетно-податкової, грошово-кредитної, регуляторної, приватизаційної, антимонопольної, торгівельної політики тощо.

Однією із важливих передумов формування людського капіталу є накопичення знань, пізнання сутності економічних процесів, виявлення закономірностей за допомогою розумових операцій і реалізації економічних знань, навичок, умінь і якостей особистості в життєдіяльності.

Література:

1. Філософія: Словник-довідник: навчальний посібник / За ред.: І.Ф. Надольного, І.І. Пилипенка, В.Г. Чернеця; редкол.: І.Ф. Надольний, В.А. Бітаєв, І.В. Кузнецова, В.Ф. Баранівський, В.В. Пархоменко, Г.Б. Черушева. — 3-є вид., доп., випр. і перероб. — К.: НАКККіМ, 2011. — 480 с.
2. Білецька Л.В. Економічна теорія: політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка / Л.В. Білецька, О.В. Білецький, В.І. Савич. — К., 2009. — 276 с.
3. Світова економіка: її історія та дослідники: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. М. Ковальчук, Лі Цзе Гао, Л.А. Останкова. — К.: Центр учбової л-ри, 2011. — 524 с.
4. Скиба М.В. Сутність та роль держави: інституціональний аспект // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. № 18. Економіка і право: зб. наук. праць. — Вип. 24. — К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. — С. 24—31.
5. Корнилюк Р. Нобелівська історія: перша жінка-лауреат з економіки Е. Остром [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1412413-nobelivska-istoriya-persha-zhinka-laureat-z-ekonomiki-elinor-ostrom>
6. Історія економічних учень / В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, П.М. Леоненко, Т.Г. Гайдай, О.П. Нестеренко, А.О. Маслов, Л.В. Вернигора / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2004. — 1300 с.
7. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія / А.А. Ткач. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 304 с.
8. North D. Structure and change in economic history / D. North — N. Y., 1981. — 228 p.
9. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. — 180 с.
10. Решетило В.П. Государство и институциональные изменения: синергия взаимодействия // Научные труды ДонНТУ. Сер.: экономическая. — 2010. — № 38 (2). — С. 131—136.
11. Андрущенко В.П. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти / В.П. Андрущенко / Вища освіта України. — 2015. — № 3. — С. 5.
12. Заблоцька Ю. Вища освіта в життєвих стратегіях сучасного українського студентства. — Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.16/dis_Zablotska.pdf. — Заголовок з екрану.
13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році". — К.: НІСД, 2015. — 684 с.
14. Куклін О.В. Економічні аспекти вищої освіти: монографія / О.В. Куклін; Інст вищ. освіти АПН України. — К.: Знання України, 2008. — 331 с.
15. Рамки дій "Освіта — 2030" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FFA-ENG-27Oct15.pdf
16. Faure E. Learning to be: the world of education today and tomorrow / E. Faure. — Paris, 1972 — 346 p.
17. Кендюхов О. Ілюзія освіти. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/illyuziya_obrazovaniya.html
18. Соціальна економіка: навч. посіб. / Кол. авт. О.О. Беляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — 196 с.
19. Скиба М.В. Підвищення конкурентоспроможності ВНЗ України як чинника зростання рівня якості надання освітніх послуг // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 18: Економіка і право: зб. наук. пр. — 2015. — Вип. 29. — С. 16—22.
20. Скиба М.В. Теоретико-методологічні засади інституціональних змін в економіці // Економіка і держава. — 2012. — № 12. — С. 104—107.

References:

1. Nadolniy, I.F. Pylypenko, I.I. and Chernetsya, V.H. (2011), *Filosofiya: Slovnyk-dovidnyk*. [Philosophy: Dictionary-exploration], 3rd ed, NAKKKiM, Kyiv, Ukraine.
2. Biletska, L.V. Biletskyy, O.V. and Savych, V.I. (2009), *Ekonomichna teoriya: politekonomiya. Mikroekonomika. Makroekonomika*. [Economic theory, political economy. Microeconomics. Macroeconomics], Kyiv, Ukraine.
3. Kovalchuk, V.M. Li, Tsze Hao and Ostankova, L.A. (2011), *Svitova ekonomika: yiyi istoriya ta doslidnyky* [World economy: its history and researchers], Tsentr uchbovoyi litiretury, Kyiv, Ukraine.
4. Skyba, M.V. (2014), "The essence and role of the state: the institutional aspect", *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya № 18. Ekonomika i pravo: zb. nauk. prats'*, vol. 24, pp. 24—31.
5. Kornilyuk, R. (2016), "Nobel history: the first female laureate in economics E.Ostrom", available at: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1412413-nobelivska-istoriya-persha-zhinka-laureat-z-ekonomiki-elinor-ostrom> (Accessed 20 May 2017).
6. Bazylevych, V.D. Hrazhevskaya, N.I. Leonenko, P.M. Hayday, T.H. Nesterenko, O.P. Maslov, A.O. and Vernyhora, L.V. (2004), *Istoriia ekonomichnykh uchen'* [History of economic studies], Znannya, Kyiv, Ukraine.
7. Tkach, A.A. (2007), *Instytutsionalna ekonomika. Nova instytutsionalna ekonomichna teoriya* [Institutional Economics. New institutional economic theory], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.
8. North, D. (1981), *Structure and change in economic history*, NY, USA.
9. Nort, D. (1997), *Ynstytuty, ynstytutsionalnye yzmeneniya y funktsyonyrovanye ekonomyy* [Institutes, Institutional and Changed function economy], Fond ekonomicheskoy knyhy Nachala, Moscow, Russia.
10. Reshetylo, V.P. (2010), "State and Institutional Changed: senerhyia interaction", *Nauchnye trudy DonNTU. Seriya: jekonomicheskaja*, vol. 38 (2), pp. 131—136.
11. Andrushchenko, V.P. (2015), "Uncertainty of values and identity means to overcome education", available at: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.16/dis_Zablotska.pdf (Accessed 20 May 2017).
12. National Institute for Strategic Studies (2015), *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannya Prezidenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny "Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshche Ukrayiny v 2015 rotsi"* [The analytical report to the annual President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2015"], Kyiv, Ukraine.
13. Kuklin, O.V. (2008), *Ekonomichni aspekty vyshchoyi osvity: monohrafiya* [Economic aspects of higher education monograph], Znannya Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.
14. UNESCO (2015), *Framework for Action "Education — 2030"*, available at: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FFA-ENG-27Oct15.pdf (Accessed 20 May 2017).
15. Faure, E. (1972), *Learning to be: the world of education today and tomorrow*, Paris, France.
16. Kendyukhov, O. (2008), "Illusion of education", available at: http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/illyuziya_obrazovaniya.html (Accessed 20 May 2017).
17. Byelyayev, O.O. Dyba M.I. and Kyrylenko V.I. (2005), *Sotsialna ekonomika* [Social economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
18. Skyba, M.V. (2015), "Improving the competitiveness of universities in Ukraine as a growth factor of the quality of educational services", *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 18: Ekonomika i pravo*, vol. 29, pp. 16—22.
19. Skyba, M.V. (2012), *Teoretyko-metodolohichni zasady instytutsionalnykh zmin v ekonomitsi, Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 104—107.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2017 р.